موضع اخیر رئیس مجلس درباره طرح صیانت از فضای مجازی چقدر جدی است؟

از جایگاه مجلس صیانت کنید

صفحه ۱۶ را بخوانید

ولادت امام کاظم(ع) را به عموم محبان اهل بیت تبریک می‌گوییم
روزنامه خبری، تحلیلی، دانشگاهی صبح ایران
صدای نخبگان، نگاه جوانان
۱۶ صفحه
تهران ۲۰۰۰ تومان
شهرستان‌ها و واحدهای دانشگاهی ۱۵۰۰ تومان

فرهیختگان

شماره مسلسل ۴۱۱۵
شنبه ۹ مرداد ۱۴۰۰
۲۰ ذیحجه ۱۴۴۲
۳۱ جولای ۲۰۲۱
شماره ۳۳۷۷

www.Fdn.ir | Sat | 31 Jul 2021 | vol.13 |

به یاد محمدسرور رجایی، نویسنده، پژوهشگر، شاعر و ادیب افغانستانی

هم خون‌تر از هم‌وطن

صفحه ۱۳ را بخوانید

دولت روحانی چگونه با فهم نادقیق از روابط خارجی و توسعه به کشور ضربات کاری زد

تجربه سخت

صفحه‌های ۲ و ۷ را بخوانید

هیات‌مدیره چند بانک بزرگ اروپایی به خاطر کرونا پاداش نمی‌گیرند

در پاداش گرفتن هم از اروپا تقلید کنید

» ۸

پیوند موسیقی با مداحی: ضرورتی برساخته یا خودساخته؟

» ۱

«فرهیختگان» از ایجاد مراکز واکسیناسیون در دانشگاه آزاد اسلامی گزارش می‌دهد

واکسیناسیون؛ مسئولیت اجتماعی جدید دانشگاه

» ۵،۲

پیوند موسیقی با مداحی: ضرورتی برساخته یا خودساخته؟

مجید محمد زمانی
پژوهشگر حوزه رسانه هسته افکار عمومی مرکز رشد دانشگاه امام صادق(ع)

مداحی، به‌عنوان هنر ستایشگری اهل بیت، در سده‌های مختلف تاریخ تمدن اسلامی، رسانه‌ای مهم برای انتقال معارف و مناقب اهل بیت بوده است. در طول این قرون، اگرچه برخی از گروه‌ها جاهلانه یا خائنانه گاهی موجب انحراف محتوا یا قالب این هنر اصیل از مسیر صحیح آن شده‌اند، اما ارتباط مجالس اهل بیت با عالمان دینی و فقه جعفری، موجب جبران و اصلاح این انحرافات شده است، به‌طوری که می‌توان گفت اصول کلی مداحی اسلامی با درنظر گرفتن اقتضائات و نیازهای روز مخاطبان جامعه اسلامی، به دوران انقلاب اسلامی منتقل شده و اکنون وظیفه ماست تا از این میراث ارزشمند مراقبت کرده و بدون انحراف، آن را به نسل آینده انتقال دهیم.

در عصر حاضر با ظهور مدرنیته و تحول در ساختارهای ارتباطی و رسانه‌ای، هنر مداحی دستخوش تحولاتی متفاوت قرار گرفته است. از جمله تحولات سال‌های اخیر می‌توان به استفاده برخی از مادحین از فضای استودیو برای خواندن و یا ترکیب موسیقی با صدای مداحی جهت ساخت تولیدات هنری اشاره کرد. این تولیدات گاهی شامل ترکیب موسیقی و ادعیه نیز شده که حتی از رسانه ملی نیز پخش می‌شوند.

برخی از طرفداران این پدیده جدید، با اشاره به جذابیت این تولیدات رسانه‌ای جهت هدایت نسل جوان، ساخت این تولیدات را بلااشکال دانسته‌اند. اما باید دانست صرف وجود جذابیت هنری برای تبلیغ، حکم جواز برای تولید و ترویج را توجیه نمی‌سازد، بلکه باید ابتدا بررسی کرد که آیا اصلا شریعت استفاده از این وسیله را برای تبلیغ معارف اهل بیت مجاز دانسته است یا نه؟ از این رو نیازمند بررسی دقیق در ترازوی فقه هستیم. بنابراین سوالی که در اینجا مطرح می‌شود این است که تولید و پخش این محصولات هنری-رسانه‌ای که از ترکیب مداحی و موسیقی ساخته می‌شوند، دارای چه حکمی از منظر فقهی است؟

در ابتدا باید گفت با بررسی روایات پر شمار، حکم اولی هنر در فقه اسلامی در نگاهی جامع و فارغ از تعینات، استحباب است و گاه تا وجوب نیز این حکم ادامه می‌یابد و در هیچ یک از عناوین پنجگانه (شعر، نقاشی، مجسمه‌سازی، غنا و موسیقی) که در فقه بحث می‌شود، حرمت به خود عنوان هنر تعلق نگرفته، بلکه عنوان ثانویه حرمت، یا واسطه عروض بر هنر است یا واسطه در ثبوت (علیدوست، ۱۳۹۴). بنابراین مداحی به‌عنوان هنر ستایشگری اهل بیت، دارای حکم استحباب و یا وجوب است، مگر آنکه به‌واسطه‌ای از این حکم خارج شود. همچنین باید دانست ملاک در تعلق حکم حرمت برای یک هنر، اضلال مخاطب عن‌سبیل‌الله است، یعنی هر هنری خواه سخنرانی باشد یا مداحی و یا حتی حرف زدن معمولی اگر موجب اضلال و گمراهی مخاطب از مسیر حق شود، حرام می‌گردد (خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ص ۲۵۳). حال سوالی که باید مورد تحلیل قرار گیرد آن است که آیا عارض شدن موسیقی بر مداحی و ساخت یک قطعه هنری نظیر کلیپ از آن، موجب ایجاد اثر اضلال در مخاطبان به‌واسطه شنیدن یا دیدن آن تولیدات می‌شود یا نه؟

باید توجه کرد تاثیرات ناشی از یک پدیده هنری یا محتوای رسانه‌ای، ناشی از تعامل سه عامل موضوع هنری (شامل محتوا و فرم)، مخاطب و محیط مواجهه است. از برآیند و خروجی تعامل این سه عامل، تاثیر ضلالت یا هدایت بر مخاطب شکل می‌گیرد. اگر برآیند این تعامل موجب اضلال شناختی، گرایشی، حسی یا رفتاری مخاطب نشود، ساخت و تولید این پدیده هنری یا رسانه‌ای بلااشکال است، اما اگر برآیند این تعامل موجب ضلالت مخاطب شود، تولید این آثار هنری یا رسانه‌ای حرام است. موضوع هنر مداحی ترکیبی از سه عامل شعر، سبک (کیفیت ادای شعر) و مداح است. اگر هر یک از شعر یا سبک یا خود مداح موجب انحراف و ضلالت شناختی، گرایشی، حسی یا رفتاری مستمعین شود، این نوع مداحی حرام می‌شود. به‌طور مثال خواندن شعر غلوآمیز درمورد مناقب اهل بیت یا استفاده از سبک‌های ترانه‌ای مورد استفاده در مجالس معصیت و یا خواندن مداحی که مقید به آداب ظاهری شریعت نیست، موجب اضلال مخاطب و موجب حرمت این نوع مداحی می‌شود. همچنین ویژگی‌های مخاطب و محیط مداحی نیز در کیفیت اثرگذاری محتوای مداحی مورد اهمیت است. به‌طور مثال سطح علمی مخاطب می‌تواند یک شعری را به گونه‌ای متفاوت فهم و تفسیر کند، و یا مضامین اشعار خوانده شده، در محیط هیات‌ها و یا خارج از آن محیط، به گونه‌ای متفاوت تفسیر و برداشت می‌شود.

با ذکر این مقدمات، در ادامه جهت بررسی فقهی حرمت یا حلیت تولید و پخش محصولات هنری مرکب از مداحی و موسیقی، به بیان برخی ادله می‌پردازیم:

۱. انحراف در تربیت ذائقه حسی و گرایش به فرهنگ غربی در میان مخاطبان

در روایتی نبی اکرم می‌فرماید: اِقْرَءُوا اَلْقُرْآنَ بِأَلْحَانِ اَلْعَرَبِ وَ أَصْوَاتِهَا وَ إِيَّاكُمْ وَ لُحُونَ أَهْلِ اَلْفِسْقِ وَ أَهْلِ اَلْكَبَائِرِ فَإِنَّهُ سَيَجِيءُ مِنْ بَعْدِي أَقْوَامٌ يُرَجِّعُونَ اَلْقُرْآنَ تَرْجِيعَ اَلْغِنَاءِ وَ اَلنَّوْحِ وَ اَلرَّهْبَانِيَّةِ لَا يَجُوزُ تَرَاقِيَهُمْ قُلُوبُهُمْ مَقْلُوبَةٌ وَ قُلُوبُ مَنْ يُعْجِبُهُ شَأْنُهُمْ.[1]

با توجه به دلالت این روایت، باید سبک و کیفیت صوت قاری در خدمت و هماهنگ با محتوا باشد و نباید از سبک‌های غیربومی برای حتی قرائت قرآن استفاده کرد؛ چراکه سبک و کیفیت آهنگ می‌تواند موجب ضلالت مخاطب حتی از مضامین دینی شود.

امروزه در فرهنگ اهل کتاب، استفاده از موسیقی به همراه متن جهت تاثیرگذاری بیشتر بر مخاطب امری متعارف است. درحالی که در فرهنگ اسلامی، به کارگیری آلات موسیقی به همراه قرآن (متن مقدس) یک ضد ارزش محسوب شده و با ساحت مقدس این متون، ناسازگار است (خلوصی و دیگران، ۱۳۹۶).

در فرهنگ اسلامی، استفاده از موسیقی برای اجرای آیین‌های دینی نیز امری نامتعارف و مخالف شأن آن در نزد عرف قلمداد می‌شود. در آیین سنتی مداحی، استفاده از موسیقی در مجالس وجود نداشته (مگر در دسته‌جات عزاداری آن هم با آلات خاص عزاداری نظیر طبل که خارج از بحث است) و همین مداحی سنتی، مورد تایید ائمه اطهار و سیره متشرعه بوده است. ترکیب موسیقی با مداحی، پدیده‌ای جدید، غیربومی و ناهماهنگ با ساختار سنتی آن است و می‌تواند موجب فراموشی مداحی سنتی شود.

از کارکردهای هیات‌ها و مجالس اهل بیت، علاوه بر رشد فکری مخاطبان، تربیت عواطف و ذائقه حسی مخاطبان نیز است. تولید قطعات مرکب از موسیقی و مداحی، موجب انحراف در تربیت حسی مخاطبان و عادی‌سازی استفاده از موسیقی در مجالس اهل بیت می‌شود. حتی اگر فرض کنیم بذاته این قطعات موجب انحراف تربیت حسی مخاطبان نشود، از آنجا که اجرای آیین‌های دینی اسلامی (نظیر قرائت قرآن و اذان) همراه با موسیقی نبوده است، تولید و ترویج قطعات مداحی به همراه موسیقی، موجب تضعیف فرهنگ اسلامی و ترویج فرهنگ غیراسلامی و گرایش به فرهنگ غرب در حوزه اجرای آیین‌های دینی می‌شود؛ چراکه در فرهنگ اسلامی برخلاف فرهنگ اهل کتاب، اجرای آیین‌های دینی به‌همراه موسیقی امری نامتعارف و قریب به بدعت است. بنابراین تولید و پخش این قطعات از این منظر نیز، جایز نیست؛ چراکه ایجاد گرایش به غرب در مخاطبان، خود یک عامل مستقل برای وضع حکم حرمت در تولید و استفاده از آثار هنری و رسانه‌ای است (خامنه‌ای، ۱۳۸۸، ۵۰۶). رهبرمعظم انقلاب نسبت به عدم تقلید از فرهنگ غربی در مداحی خطاب به مادحین می‌فرمایند: «مداحی را به‌صورت یک کار صرفا سطحی، شکلی، ظاهری در آوردن، آن را عباره‌اخرای تقلید از یک کار مبتذل غربی قرار دادن، هیچ جائز نیست. این را توجه بکنند، به‌خصوص جوان‌ها که توی این صراط وارد می‌شوند. هیچ اشکالی ندارد که از شعری با زبان مردم استفاده شود، لیکن با مضمون درست، با مضمون صحیح. اگر چنانچه مداح و خواننده ما و ستایش گر اهل بیت (علیهم‌السلام) از کسانی که خودشان غرق در حیرت و بدبختی‌اند-وادی هنری غرب، به‌خصوص هنر موسیقی‌شان که به ابتذال کشانده شده-و در وادی حیرت و سردرگمی شیطانی و نه حیرت رحمانی هستند، این کار شریف و پاکیزه و مقدس را الگوگیری کرد، این کار ناسزاوار است؛ کار ناشایستی است.» ۱۳۸۷/۰۴/۰۴

و یا ایشان در جایی دیگر می‌فرمایند: «نباید قالب مداحی با شیوه‌های هنری دیگر مخلوط شود و مثلا شعری در مصیبت یا مدح اهل بیت در قالب ترانه فردی دور از دین و معنویت و غرق در فساد و مادیات خوانده شود.» ۱۳۹۵/۱۲/۲۹

۲. تضعیف و تغییر جایگاه اجتماعی مداحی

به گفته والتر بنیامین، بازتولید و تکثیر اثر هنری به‌واسطه فناوری‌های رسانه‌ای، موجب کاهش ارزش آیینی آن به کارکرد نمایشی شده و اصالت آن اثر را نزول می‌دهد (مهدی زاده، ۱۳۸۹). محیط و بستر مواجهه با آثار هنری یا رسانه‌ای، عاملی مهم بر ایجاد یا تغییر تاثیر هدایت یا ضلالت آن محتوا بر مخاطب است. به‌طور مثال خواندن یک بیت عرفانی در مجلس وعظ و یا خواندن همان بیت در مجلس معصیت دوگونه برداشت و اثر متفاوت بر مخاطب ایجاد می‌کند. بنابراین مجلس، وضعیت، فضا و بستر عرضه هنر (مداحی) و محتوای رسانه‌ای نیز باید مورد توجه قرار گیرد (خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ۴۵۳ و ۲۶۹). چنانچه رهبر انقلاب در درس خارج غنا خود می‌فرمایند: «اگر فضا، فضای دینی است، فضای معنوی است، فضای گناه نیست، این آواز در آنجا لهوی نخواهد بود، فلایکون محرما، اما اگر فضا، فضای غیردینی است، فضای لاابالیگری است، فضای فسق و فجور است، آنگاه این فضا تاثیر می‌گذارد در اینکه این آواز لهوی باشد.» (خامنه‌ای، ۱۳۹۸، ۲۶۹)

قطعات مرکب از مداحی در بستر موسیقی، شاید در ظاهر مرکب از دو جز موسیقی و مداحی باشد، اما مواجهه عرف با آنها، به‌عنوان «یک» قطعه آواز همراه با موسیقی است که کارکرد آن را متفاوت از قبل می‌کند؛ چراکه با ترکیب مداحی با موسیقی، مضامین اشعار و کلام مادحین، در فضا، جو و بستر موسیقی در نزد مخاطب تفسیر و معنا می‌شود که تابع قواعد دنیای موسیقی است و عرف این پدیده جدید را به‌عنوان یک قطعه آواز همراه با موسیقی به‌حساب می‌آورد و نه مداحی سنتی.

همچنین این قطعات موجب می‌شود در نزد عرف، جایگاه مقدس و اثرگذار مداح در تربیت اجتماعی در حد یک آواز خوان تنزل یابد. این در حالی است که متون و آیین مقدس باید خود اصل قرار گرفته و به‌واسطه فضایی خارج اصل خود مورد تفسیر قرار نگیرند و همچنین خوانندگان متون مقدس نظیر قرآن و مادحین، نباید کاری انجام دهند که موجب کاهش شأن مقدس اجتماعی آنان و به تبع کاهش اثرگذاری آنان در تربیت معنوی اجتماعی شود.

تولید و ترویج این قطعات جدید، موجب می‌شود شأن مقدس مداحی در حد آوازخوانی و مداح در حد آوازخوان در نزد عرف تنزل و به تبع اثرگذاری آنان نیز در تربیت معنوی جامعه کاهش یابد. واین کاهش شأن و اثرگذاری اجتماعی شعائر، مخالف با «تعظیم شعائر» است. تقدس‌زدایی و تضعیف شأن اجتماعی مداحی و جایگاه اثرگذار مداح، موجب تضعیف اثرگذاری رسانه مهم تشیع در تربیت معنوی جامعه و موجب تضعیف عزاداری سنتی مورد تایید ائمه اطهار و متشرعه می‌شود. از این رو با توجه به روایت «باب یوهن به الحق» (روایت امام صادق(ع) در تحف العقول)، تولید و پخش این قطعات مرکب، از آنجا که موجب تضعیف شأن اجتماعی و کاهش اثرگذاری معنوی شعائر دینی می‌شود، جایز نیست.

رهبرمعظم انقلاب در دیدار با مادحین درخصوص حفظ محیط مداحی و جایگاه مقدس مداحی می‌فرمایند: «در محیط‌های مراسم مذهبی، مراقب باشید هیچ کاری که از حدود ضوابط شرع ممکن است بیرون برود، رخ ندهد؛ این را مراقبت کنید. محیط مداحی و خوانندگی دینی، یک محیط پاک و مطهری است؛ نگذاریم آلودگی‌هایی که متاسفانه در دنیای هنر در بین مردمان بی‌قید و بی‌مبالات رواج پیدا کرده است، به محیط هنر اسلامی و مذهبی در محیط‌های مذهبی رسوخ کند و نفوذ کند؛ این را مراقب باشید. محیط، محیط پاکیزه، طیب، طاهر، [همراه با] عفت؛ این جور محیطی باید باشد محیطی که ما در آنجا معارف اسلامی را می‌خواهیم با زبان شعر بیان کنیم.» ۱۳۹۳/۱/۳۱

۳. ترویج موسیقی

تاثیرات برخاسته از مواجهه مخاطب با پدیده هنری یا محتوای رسانه‌ای، گاهی به‌صورت مستقیم و فوری ایجاد نمی‌شود، بلکه در طول زمان دارای تاثیرات انباشتی است. از این رو باید به تاثیرگذاری این پدیده‌ها در طول زمان توجه کرد.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با اینکه اصل تعلیم موسیقی را بلااشکال می‌دانند، اما ترویج آن را با اهداف عالیه نظام اسلامی در تعارض می‌دانند از این رو ایشان ترویج موسیقی با اقداماتی نظیر برگزاری نمایشگاه و گسترش آموزشگاه‌ها را به حکم ثانوی حرام دانسته و جایز نمی‌دانند؛ چراکه در زمان حاضر بخش لهوی موسیقی حرام بر حلال آن غلبه دارد. (خامنه‌ای، ۱۳۸۸، ۴۸۸-۴۸۹). در زمان صادقین (علیهما‌السلام) نیز کثرت روایات منع از غنا و آوازخوانی به‌علت آن بوده که در زمان ایشان، جامعه اسلامی به سبب مجاورت با دنیای غرب و ترویج موسیقی حرام از طرف خلفای عباسی، در معرض انحراف اجتماعی بوده و ائمه اطهار تلاش می‌کردند تا از انحراف فرهنگی جامعه در این زمینه جلوگیری کنند. با توجه به این حکم، هر کاری که موجب ترویج موسیقی در جامعه شود، نظیر همراه‌سازی هنر مداحی با موسیقی، جائز نیست؛ چراکه ترکیب مداحی با موسیقی، خواسته یا ناخواسته موجب شیوع و ترویج موسیقی می‌شود. این پدیده علاوه بر خروج مداحی از مسیر سنتی آن، می‌تواند موجب ترویج و عادی‌سازی موسیقی در میان آحاد جامعه خصوصا جوانان مومن شود.

باید دانست براساس روایت نبوی[2] اگر برخی افراد، با انجام و ترویج فعل حرامی آن را به سنت اجتماعی تبدیل کنند، نه‌تنها وزر گناه خود، بلکه وزر گناه ادامه‌دهندگان این مسیر نیز تا ابد به حساب بنیان‌گذاران آن نوشته خواهد شد.

در پایان یادآوری این نکته ضروری است که نباید به صرف اینکه تولید آثار مرکب از مداحی و موسیقی مورد پسند و علاقه مخاطبان است، حکم به ضرورت تولید این قطعات داد. گاهی منشأ ضرورت تولید آثار متنوع هنری و رسانه‌ای، پاسخگویی به نیازهای جدید عرف و اقتضائات جامعه است، اما گاهی منشأ این ضرورت‌سازی، پاسخگویی به امیال درونی انسان و تغییر عرف امروز جامعه اسلامی است. از این رو باید بین ضرورت برساخته و ضروت خود ساخته تفاوت قائل بود. تولید آثار هنری از مجالس اهل بیت، تنها اگر در چارچوب و حریم فقه اسلامی باشد، موجب کسب رضایت الهی و حفاظت این میراث گرانبها از امیال انسانی و انتقال سالم این امانت به نسل‌های آینده می‌شود.

پی‌نوشت‌ها

۱. رسول خدا(صلّی الله علیه و آله)فرمود: قرآن را با لحن‌ها و آوازهای عرب بخوانید و از لحنِ بدکاران و اهل گناهان کبیره دوری کنید زیرا که پس از من مردمانی آیند که قرآن را چون خوانندگی و نوحه‌خوانی و رهبان مآبی در حنجره بچرخانند و از گلوگاه آنان نگذرد، دلشان وارونه است، و دل هر که از آنها خوشش آید هم وارونه است. اصول کافی / ترجمه کمره ای؛ ج ۶ ص ۴۲۹

۲. من سنّ سنه حسنه فله اجرها و اجر من عمل بها الی یوم القیامة و من سنّ سنه سیئه کان علیه وزرها و وزر من عمل بها . هر کس سنت نیکی را بنیان نهد برای اوست پاداش آن و پاداش هر کس به آن سنّت تا روز قیامت عمل کند و هر کس سنت بدی را بنیان گذارد گناه آن و هرکس که به آن عمل کند بر دوش او خواهد بود.

منابع

-خامنه‌ای، سیدعلی، ۱۳۹۸، غنا (متن درس خارج فقه رهبر معظم انقلاب اسلامی)، انتشارات انقلاب اسلامی، تهران
-مهدی‌زاده، سیدمحمد. (۱۳۸۹). نظریه‌های رسانه، اندیشه‌های رایج و دیدگاه‌های انتقادی. چاپ اول. تهران: همشهری.
-خلوصی، داوود؛ ایروانی نجفی، مرتضی؛ پیروزفر، سهیلا، (۱۳۹۶)، واکاوی الحان ممدوح در کلام نبوی، پژوهشی درباره حدیث اقروا القرآن بالحان العرب، فصلنامه پژوهش‌های قرآنی، شماره ۱، صص ۱۴۹-۱۲۰
-علیدوست، ابوالقاسم، ۱۳۹۴، فقه هنر در دو نگاه جامعه و تعینات موردی، قبسات، سال بیستم

انا لله و انا الیه راجعون

برادران ارجمند آقایان علی و مهدی احمدی

ضایعه درگذشت برادر بزرگوارتان شادروان حسین احمدی را به شما و اصحاب رسانه تسلیت عرض نموده و از درگاه خداوند مهربان برای آن مرحوم رحمت و علو درجات و برای بازماندگان صبر آرزومندیم.

روزنامه فرهیختگان

انا لله و انا الیه راجعون

برادر عزیز جناب آقای علی جمشیدی

مصیبت وارده را به شما تسلیت و تعزیت عرض نموده و از خداوند تبارک و تعالی برای آن مرحومه علو درجات و رحمت واسعه و برای شما و سایر بازماندگان صبر و بردباری مسالت داریم.

روزنامه فرهیختگان